

บทที่ 2

แนวคิดวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ทัศนะของเยาวชนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน: กรณีศึกษาโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร” ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยต่าง ๆ โดยใช้ความรู้และความคิดต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยแบ่งสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดความคิดเห็น
2. แนวคิดการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนา
3. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน
4. ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดความคิดเห็น

ความหมายของความคิดเห็นได้มีนักวิชาการต่าง ๆ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้
ทัศนคติ เป็นศัพท์ทางจิตวิทยาการศึกษา เป็นเครื่องแสดงถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525, น. 393) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทัศนคติ แนวความคิด คำว่า ทัศนคติ นั้น เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า ทัศนะ ซึ่ง แปลว่า ความเห็นกับคำว่า คติ ซึ่งแปลว่า แบบอย่างหรือลักษณะ เมื่อรวมกันเข้าจึงแปลว่า ลักษณะของความเห็น หรือแนวความคิด ซึ่งหมายถึง ความรู้สึกส่วนตัวที่เห็นที่ด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

สุชา จันทน์เอม และ สุรางค์ จันทน์เอม (2520, น. 104) ได้อธิบายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่าความคิดเห็นเป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คนเรามีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปและความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของเจตคติ

บุญเรียง ขจรศิลป์ (2534, น. 104) กล่าวว่า ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกทางวาจาของเจตคติ การที่บุคคลกล่าวว่าเขามีความเชื่อหรือรู้สึกอย่างไรนั้นเป็นการแสดงความคิดเห็นของบุคคลนั้น ดังนั้นการวัดความคิดเห็นของบุคคลนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

Maier (1955, p. 52) กล่าวว่า ความคิดเห็น (opinion) เป็นการแสดงออกของเจตคติ ส่วนหนึ่ง และเป็นการแปลความหมายของข้อเท็จจริง (facts) อีกส่วนหนึ่ง นอกจากนี้แล้วจะพบเสมอเมื่อบุคคลใดเกิดมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งหนึ่งแล้วบุคคลนั้นมักจะมีข้ออ้างหรือการแสดงผล (justification) เพื่อสนับสนุนหรือปกป้องความคิดเห็น แต่การแสดงเหตุผลดังกล่าวเป็นเพียงผลที่เกิดขึ้นจากความคิดเห็นเท่านั้น และยังได้กล่าวว่าความคิดเห็นบางอย่างเป็นผลกระทบของการแปลความหมายของข้อเท็จจริง ซึ่งชี้ให้เห็นลักษณะของการแปลความหมายขึ้นอยู่กับอิทธิพลของเจตคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้น และได้สรุปว่า ความคิดเห็นชี้ให้เห็นถึงเจตคติและเราจะทราบเจตคติได้จากการแสดงความคิดเห็นของเขาในเรื่องนั้น ๆ

Nunnally (1959, pp. 285-286) กล่าวว่า ความคิดเห็นถือได้ว่าเป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลต่อประชาชนทั่วไป ต่อขนบธรรมเนียมประเพณี และการแสดงออกทางด้านความคิดในโลกที่เกี่ยวกับตัวเขา เขาได้พยายามที่จะแยกความหมายของทั้งเจตคติและความคิดเห็นให้แยกจากกัน โดยกล่าวว่า ความคิดเห็นนั้นจะใช้ในเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้สึกและความชอบพอและยังกล่าวอีกว่า เรามักใช้คำว่า ความคิดเห็น มากกว่าคำว่า เจตคติ

Kolasa (1969, p. 386) ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลในอันที่จะพิจารณาข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือเป็นการประเมินผล (evaluation) สิ่งใดสิ่งหนึ่งจากสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ (circumstances) หรือความคิดเห็นเป็นการแสดงออกถึงการลงความเห็นของบุคคลหนึ่งในด้านข้อเท็จจริง

Kolesnik (1970, p. 320) สรุปคำนิยามของความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกซึ่งการตัดสินใจ จากการประเมินค่า (evaluation judgment) หรือทัศนคติ (point of view) เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และความคิดเห็นย่อมได้รับอิทธิพลของทัศนคติ

Oskamp (1977, p. 12) กล่าวถึงความคิดเห็นว่า มีความหมายที่มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับเจตคติ บ่อยครั้งที่ทั้งสองคำถูกใช้แทนกัน

จากความหมายของความคิดเห็นที่นำมากล่าว สรุปได้ว่าความคิดเห็น เป็นความรู้สึกส่วนบุคคลที่แสดงออกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจจะเป็นการพูดหรือการเขียนซึ่งบุคคลนั้นมีความรู้สึกอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ สถานภาพ สิ่งแวดล้อมและความเชื่อเป็นพื้นฐาน ซึ่งความคิดเห็นที่แสดงออกมานั้นอาจจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับบุคคลอื่นก็ได้ เป็นส่วนหนึ่งของเจตคติหรืออาจใช้แทนกัน

แนวความคิดพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. (2546, น. 39-41) กล่าวไว้ว่าการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนา ต้องพัฒนาด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวัดผลด้วยภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนาและมีรูปแบบการพัฒนาเพื่อรักษาวัฒนธรรมแห่งเมตตาไว้ให้ดีและก้าวไปในวัฒนธรรมแห่งปัญญาที่ยังไปไม่ถึงไหนและให้มีความสุขเบิกบานในการดำรงชีวิต การพัฒนาตนเองรวมทั้งการแก้ปัญหาชีวิตและสังคม ต้องพัฒนาทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วย

1. กายภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกฝน อบรมกายให้รู้จักคิด การติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกอันทรัพย์ทั้ง 5 ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในความดีเป็นคุณมิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงามให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2. ศีลภาวนา คือ การเจริญ พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลกัน

3. จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้แข็งแรง มั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยัน หมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่นเบิกบานเป็นสุขผ่องใสเป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา คือ ภาวนาเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันกับแจ้งโลกและชีวิตตามสุขภาพ สามารถทำให้จิตใจให้เป็นอิสระ ทำกาย ให้บริสุทธิ์จากกิเลสและพ้นจากความทุกข์การใช้ปัญญาก็เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนา มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งรวมไปถึงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของเด็กและเยาวชนซึ่งพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ การพัฒนาเยาวชนจึงเน้นการพัฒนาจิตใจและพัฒนาตัวคนมากขึ้น จากประเด็นดังกล่าวจะเห็นได้ว่าหลักธรรมทางพุทธศาสนาจึงเป็นหลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนได้อย่างดี เพราะการรู้จักเลือกหลักธรรมมาใช้ปฏิบัติครบรอบด้าน การพัฒนามีทางที่จะสัมฤทธิ์ผลสูงและความคาดหวังของเยาวชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจริยธรรมก็จะมีมากขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน

จริยธรรมเป็นการแสดงออกซึ่งการกระทำที่บุคคลในสังคมยอมรับ และทุกคนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและถูกต้องโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ การขัดเกลาทางสังคม และสอดคล้องกับหลักคุณธรรมความดีที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนร่วม ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรม หากมีการนำจริยธรรมมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมแล้วนั้น สังคมก็ย่อมจะเป็นสังคมที่ดีที่น่าอยู่ต่อไป ในที่นี้ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอเนื้อหาของแนวคิดที่เกี่ยวกับจริยธรรมนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ความหมายของจริยธรรม
2. โครงสร้างของจริยธรรม
3. ลักษณะของจริยธรรม
4. ประเภทของจริยธรรม
5. องค์ประกอบของจริยธรรม
6. จริยธรรมที่ควรปลูกฝังในสังคมไทย
7. การปลูกฝังคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา
8. หลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาเด็ก

ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรมนั้น มีความหมายและขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคม การให้คำนิยามจึงเป็นไปตามทัศนะของนักวิชาการในสาขาต่าง ๆ ในที่นี้ผู้ศึกษาได้สรุปประมวลทัศนะของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านให้คำจำกัดความเกี่ยวกับจริยธรรมในพอสังเขปดังนี้

Kohlberg (1984, pp. 518-522) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ 2 ประการ คือ

1. จริยธรรมหรือความรับผิดชอบส่วนบุคคล หมายถึงการที่เราตัดสินใจว่าการกระทำอันไหนถูกต้องมีจริยธรรม ก็จะตัดสินใจกระทำสิ่งนั้น และเราทำตัวอย่างไรก็สอนคนอื่นอย่างนั้น จริยธรรมส่วนนี้อิงอยู่กับการให้คุณค่าว่าสิ่งใดหรือการกระทำใดดี ก็ตัดสินใจกระทำสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้น เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน เป็นต้น
2. จริยธรรมสากล หมายถึงสิ่งใดที่สังคมใหญ่เห็นว่าถูกต้องดีงามก็เอากฎเกณฑ์นั้นมาใช้จริยธรรมสากล เป็นการกระทำที่ทำลงไปแล้วคนอื่น ๆ เห็นเหมือนกันว่าเป็นความดี อิงอยู่กับคนอื่นสิ่งอื่น เช่น การมีจิตใจเอื้ออารี การเสียสละ เป็นต้น

Piaget (อ้างถึงใน บุชบา หล่อเงิน, 2537, น. 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึงองค์ประกอบของกฎเกณฑ์ที่บุคคลยอมรับว่าถูก ว่าควรเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคม ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2539, น. 113) กล่าวว่า จริยธรรม (Morality) หมายถึงระบบการทำความดี ละเว้นความชั่ว คำที่ซึ่งมีความหมายไม่ชัดเจน คือ คำว่า “ระบบ” ซึ่งหมายถึงทั้งสาเหตุที่บุคคลจะกระทำหรือไม่กระทำ และผลของการกระทำหรือไม่กระทำนั้น ตลอดจนกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเหล่านี้ด้วย

บุญมี แทนแก้ว (2539, น. 7-8) กล่าวว่า จริยธรรม (Morality) เป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดั่งงามถูกต้องอันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้ต้องปลูกฝัง ฝึกหัด โดยเริ่มจากการปลูกฝังคุณธรรม (Virtue) ลงในใจก่อน การปลูกฝังคุณธรรม จำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา ได้แก่ ศีลอันหมายถึงหลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติ เพื่อฝึกหัดกายวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติ กล่าวคือ จะพูดหรือทำอะไรให้เป็นไปตามปกติ

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2539, น. 2-4) ได้กล่าวในมุมมองจริยธรรมของนักวิชาการ หรือนักวิจัยว่า จริยธรรมสามารถแบ่งออกได้ 2 ส่วน คือ “จริย” และ “ธรรม” “จริย” แปลว่า ดั่งงาม “ธรรม” แปลว่า ความถูกต้อง โดยสรุป จริยธรรม จึงหมายถึงความถูกต้องที่ดั่งงาม สังคมทุกสังคม จะกำหนดกฎเกณฑ์กติกา บรรทัดฐานของตนว่าอะไรคือสิ่งที่ดั่งงาม อะไรคือความถูกต้อง ส่วนคำว่า “วิชาการหมายถึงผลงานทางด้านการคิดและการศึกษาค้นคว้าของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือของกลุ่มบุคคลในปัจจุบันนี้ถือว่าเป็น “ทรัพย์สินทางปัญญา” บางสาขาวิชาใช้คำว่า “จรรยาบรรณ” ซึ่งต่างจริยธรรมทั่วไป คือ จรรยาบรรณหรือจริยธรรมทางวิชาชีพเป็นบรรทัดฐานของพฤติกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่สมาชิกขององค์วิชาชีพเดียวกันพึงปฏิบัติ

ประกาศรี สีหอำไพ (2540, น. 17) กล่าวว่า จริยธรรมหมายถึงหลักความประพฤติที่อบรมจริยธรรมและปลูกฝังลักษณะนิสัย ให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม

พระเมธีธรรมาภรณ์ (อ้างถึงใน ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ และคณะ, 2542, น. 89) กล่าวว่า จริยธรรม คือ แนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนร่วม ทั้งนี้จริยธรรมไม่ใช่กฎหมาย แต่กฎหมายมีส่วนเกี่ยวข้องกับจริยธรรมในฐานะเป็นแรงหนุนส่งภายนอกเพื่อให้คนมีจริยธรรม

พระธรรมปิฎก (2543, น. 18-25) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ระบบการดำเนินชีวิตที่ดีตามธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ 1) ด้านพฤติกรรมภายนอกที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคมและวัตถุประสงค์ของธรรมชาติ นั่นคือศีล 2) ด้านจิตใจที่มั่นคง เพราะการมีจิตใจที่มั่นคงเป็นแกนสำคัญในการพัฒนา ซึ่งก็คือ สมานธิ และ 3) ด้านความรู้ ความเข้าใจในความ

เป็นจริง การมองเหตุผล คุณค่าตลอดจนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ คือ ปัญญา และปัจจัย 3 ประการนี้จะส่งผลต่อกัน และเสริมซึ่งกันและกันในความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิต

สำหรับความหมายของจริยธรรมที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ไว้ ผู้ศึกษาขอสรุปความหมายของจริยธรรมว่าเป็น ข้อปฏิบัติหรือแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิตสำหรับการดำเนินชีวิตสำหรับแต่ละบุคคลในสังคม โดยให้สอดคล้องกับปัจจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณีกฎเกณฑ์และข้อบังคับต่าง ๆ ในสังคม

โครงสร้างของจริยธรรม

โครงสร้างของจริยธรรมนั้นประกอบด้วยแหล่งที่มาต่างกัน ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า (นิยพวรรณวรรณศิริ, 2540, น. 65-66) จริยธรรมแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. **จริยธรรมที่เป็นขั้นพื้นฐาน (Basic Ethics)** ซึ่งได้แก่จริยธรรมซึ่งอยู่ในรูปของนามธรรมมีลักษณะเป็นคุณภาพหรือคุณสมบัติ นำความประพฤติของบุคคลให้ออกมาในรูปของความดีงาม มีลักษณะเป็นค่านิยมที่บุคคลในสังคมส่วนใหญ่คาดหวัง แบ่งออกเป็น 4 ประการคือ

1.1 **ความมีศีล (Moral value)** จริยธรรมในเชิงนี้มีกฎเกณฑ์ทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ได้แก่ ศีล ซึ่งเป็นศีลขั้นต้นของฆราวาสที่พึงประพฤติปฏิบัติตาม

1.2 **ความมีคุณธรรม (Ethical value)** เป็นค่านิยมซึ่งบุคคลพึงปฏิบัติ เพราะคนส่วนใหญ่ในสังคมต้องการให้ทำเช่นนั้น เช่น สังคมมหาวิทยาลัยต้องการให้อาจารย์ผู้สอนเป็นผู้มีความรู้อย่างถ่องแท้ พูดความจริงกับนิสิตนักศึกษา เตรียมการสอนให้ครบถ้วนและคอยช่วยเหลือนิสิตนักศึกษา เป็นต้น อาจารย์ผู้มีความดีจะต้องทำตามคำกล่าวนั้น ใครไม่ทำตามถือว่าไม่มีคุณธรรม เป็นต้น

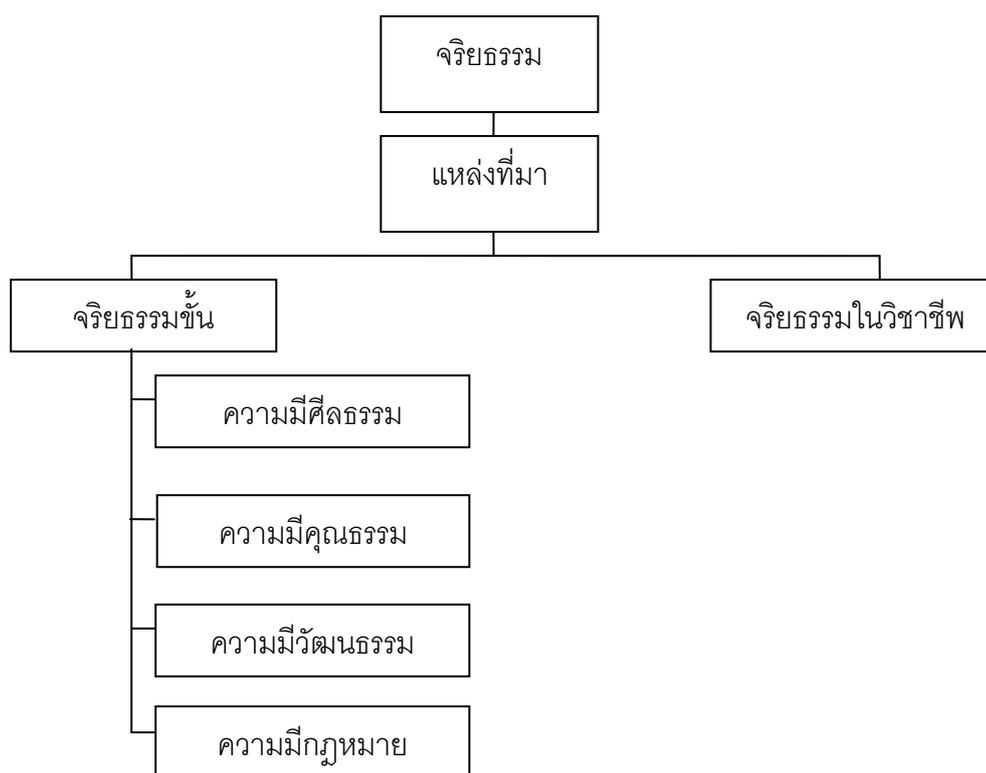
1.3 **ความมีวัฒนธรรม (Conventional value)** ได้แก่ การยึดถือและปฏิบัติตามระเบียบประเพณีของสังคม ไม่ประพฤติตนนอกกรอบ หรือ เบี่ยงเบนออกจากเกณฑ์มาตรฐานของสังคม ผู้ที่เดินตามร่องรอยของขนบธรรมเนียม นับได้ว่าเป็นผู้มีจริยธรรม

1.4 **ความมีกฎหมายและกฎเกณฑ์ (Legal value)** การที่บุคคลประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายของสังคม เป็นการแสดงออกทางจริยธรรมอย่างหนึ่ง เพราะกฎหมายคือหลักเกณฑ์นำความประพฤติของบุคคลไปในทางที่ดีงาม คนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคือคนไร้จริยธรรมและคุณธรรม เช่น กฎหมายห้ามฉ้อโกงทรัพย์สินของผู้อื่น ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าได้คุณธรรม เป็นต้น

2. จริยธรรมในวิชาชีพหรือจรรยาบรรณ (Professional Value) เป็นจริยธรรมประจำกลุ่มชีพ ๆ เป็นจริยธรรมในเชิงปฏิบัติ เป็นกฎเกณฑ์ที่นำการปฏิบัติไปสู่เป้าหมายเพื่อความสำเร็จในการทำมาหาเลี้ยงชีพในแต่ละแขนง จริยธรรมในวิชาชีพเป็นกฎเกณฑ์ที่แคบใช้เฉพาะในกลุ่มอาชีพหนึ่ง ๆ ซึ่งไม่เกี่ยวกับวิชาชีพอื่น ๆ นอกวงการเรียกจริยธรรมทางอาชีพนี้ว่า จรรยาบรรณในวิชาชีพ (Code of Ethics) เป็นกฎเกณฑ์อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมร่างไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น จรรยาบรรณของข้าราชการ ได้แก่ การรับใช้ประชาชน การทำงานเพื่อประเทศชาติและประชาชน การเสียสละและการมีศีลธรรม เป็นต้น ผู้ศึกษาขอสรุปเป็นโครงการของจริยธรรมดังภาพที่ 2.1 ต่อไป

ภาพที่ 2.1

โครงสร้างของจริยธรรม

ที่มา: นิยพวรรณ วรรณศิริ, (2540), "โครงสร้างของจริยธรรม," ใน *วารสารสังคมสังคมและมนุษยศาสตร์*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), น. 65-66.

ดังนั้น โครงสร้างของจริยธรรมสำหรับทุกสังคมจึงมีพื้นฐานจากขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมศาสนาและวิชาชีพต่าง ๆ ที่ได้รับการยอมรับเป็นข้อตกลงร่วมกันจากผู้คนส่วนมากและ ต้องการให้ผู้ร่วมสังคมและวิชาชีพได้ยึดเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันในสังคมและองค์กรที่สังกัด อยู่เพื่อความพร้อมเพียงของหมู่คณะ

ลักษณะของจริยธรรม

เพ็ญแข ประจันปัจฉนิก (2529, น. 56-57) ได้จำแนกลักษณะทางจริยธรรมของ มนุษย์ออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึงการมีความรู้ในสังคมของตนนั้นถือการกระทำ ชนิดใดดีควรกระทำและการกระทำชนิดใดเลวควรงดเว้น ลักษณะและพฤติกรรมประเภทใด เหมาะสม หรือไม่เหมาะสมมากน้อยเพียงใด

2. ทักษะคติเชิงจริยธรรม คือ ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิง จริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทักษะคติเชิงจริยธรรมของบุคคล ส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น ทักษะคติเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นมีความหมาย กว้างขวางกว่าความรู้เชิงจริยธรรมของบุคคล เพราะทักษะคตินั้นรวมทั้งความรู้และความรู้สึกใน เรื่องนั้น ๆ เข้าด้วยกัน

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึงการที่บุคคลให้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือ เลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวถึงนี้จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจ หรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคลซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าอะไรเป็นสาเหตุให้ บุคคลเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอันใดอันหนึ่ง

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึงการที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชอบหรือ งดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมใน ส่วนที่เป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุน ได้แก่ การให้ทาน การเสียสละเพื่อส่วนร่วม และการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมอีกประการหนึ่ง ได้แก่ พฤติกรรมในสถานการณ์ที่เข้ายวนใจ หรือในสถานการณ์ที่ยั่วยุให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์ เช่น การโกงสิ่งของเงินทองคะแนนหรือการกล่าวเท็จ เป็นต้น

องค์ประกอบของจริยธรรมทั้ง 4 ด้านเบื้องต้นนี้ คือความรู้เชิงจริยธรรม ทศนคติเชิงจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรมและพฤติกรรมเชิงจริยธรรม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยที่ผู้ที่มีจริยธรรมสูงนั้นมักเป็นผู้มีความรู้เชิงจริยธรรมและมีเหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นอย่างดี กล่าวคือ เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจว่าในสังคมของตนนั้นเป็นการกระทำชนิดใดดีหรือเลว พฤติกรรมใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมและจะเลือกกระทำหรือไม่กระทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยใช้เหตุผลที่เหมาะสมมีเหตุผล นอกจากนี้ยังมีทศนคติเชิงจริยธรรมกล่าวคือ มีความรู้สึกของพฤติกรรมที่เหมาะสมที่สังคมยอมรับและมีความรู้สึกไม่ชอบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือที่สังคมไม่ยอมรับ และมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรม คือ กระทำในส่วนที่เป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุน งดเว้นการกระทำที่ผิดกฎเกณฑ์ของสังคม ส่วนผู้ที่มีจริยธรรมต่ำนั้นอาจเป็นผู้ขาดองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านนี้ หรืออาจขาดองค์ประกอบบางอย่างได้

ลำดวน ศรีมณี (2539, น. 3-4) กล่าวว่าลักษณะทางสังคมของมนุษย์มีขอบเขตครอบคลุมถึงพฤติกรรมทางสังคม แต่สามารถสรุปลักษณะของจริยธรรมที่เกี่ยวกับพฤติกรรมมี 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะที่สังคมต้องการ คือพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิก ของสังคมและให้การสนับสนุนแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ยกย่องสรรเสริญให้เป็นผู้มีเกียรติในสังคม

2. ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการ คือ พฤติกรรมที่สังคมประณามว่าไม่ดีไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคมและไม่สนับสนุนผู้กระทำโดยวิธีการลงโทษในผู้มีพฤติกรรมเช่นนั้น รู้สึกสำนึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่ควรกระทำต่อไป

ดังนั้น ผู้มีจริยธรรมจะประพฤติดี ประพฤติชอบ มีความคิดชอบ เว้นจากการกระทำชั่วด้วยกาย วาจาและใจ คือประพฤติชอบด้วยกาย ได้แก่ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ประพฤติชอบด้วยวาจา ได้แก่ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ประพฤติชอบด้วยใจ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่คิดพยายาบปองร้ายเขา มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ประเภทของจริยธรรม

การจำแนกประเภทของจริยธรรมได้มีการจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามมุมมองของนักวิชาการในแต่ละสาขาดังนี้

จำรัส ดวงธิดาร (กรมวิชาการ, 2523, น. 14) ได้แบ่งประเภทของจริยธรรมในมุมมองทางพุทธศาสตร์ดังนี้

1. จริยธรรมสำหรับผู้ครองเรือน ประชาชนทั่วไป เรียกว่า โลกียธรรม
2. จริยธรรมสำหรับผู้ประพฤติพรหมจรรย์คือผู้ที่สละการครองเรือน เรียกว่า

โลกุตระธรรม

ส่วน แสง จันทร์งาม (2530, น. 20) ได้แบ่งประเภทของจริยธรรมออกเป็น 3 ประเภท

คือ

1. จริยธรรมตามธรรมชาติ หมายถึง พฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เป็นไปเองโดยธรรมชาติบางท่านเรียกว่า เป็นไปตามสัญชาตญาณ จริยธรรมประเภทนี้ แม้ในสัตว์เดียรฉานก็มี เพราะจะเป็นไปเองโดยเคร่งครัด เช่น สุนัขจะไม่มีวันกินเหล่าตราบเท่าที่มันยังมีของอื่นกิน

2. จริยธรรมแบบบังคับ หมายถึงการเว้นชั่วทำความดีของคน เพราะถูกอำนาจบางอย่างบังคับไม่ให้ทำ เช่น ไม่ดื่มเหล้าเพราะไม่มีเหล้าจะดื่ม หรือต้องสละทรัพย์เป็นทาน เพราะถูกกฎหมายหรือกฎหมายทางศาสนาบังคับไว้ ไม่โลกเพราะเขาบังคับไม่ให้มีสมบัติส่วนตัว เป็นต้น จริยธรรมแบบนี้ยังไม่ดีแท้ เพราะถูกบังคับจึงทำ ถ้าไม่มีอะไรมาบังคับก็จะทำชั่วและเลิกทำความดีทันที

3. จริยธรรมที่ประกอบด้วยเจตนา หมายถึงเว้นชั่วและทำความดีด้วยเจตนา คือ ตั้งใจด้วยตนเอง โดยไม่มีใครมาบังคับ จริยธรรมประเภทนี้จัดว่าดีแท้ เพราะคนที่มีเจตนางดเว้นจากความชั่ว ไม่ทำความชั่ว ทั้ง ๆ ที่มีโอกาสที่จะทำได้อย่างเต็มที่นั้น ถือว่าเป็นคนดี

จากทัศนะของนักวิชาการทั้งสองท่านที่ได้ยกมากล่าวข้างต้นนั้น ประเภทของจริยธรรมจะมีกี่ประเภทขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ แต่ละท่านใช้ในการจำแนกประเภทของจริยธรรมโดยสรุปจริยธรรมตามทัศนะของทั้งสองท่านนั้นมี 2 ประเภทคือ 1) จริยธรรมที่เป็นไปตามสัญชาตญาณของแต่ละคนซึ่งรวมทั้งประเภทอื่น ๆ 2) จริยธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และศาสนา เป็นต้น

องค์ประกอบของจริยธรรม

จริยธรรม เปรียบเสมือนเครื่องชี้แนวทางให้ผู้คนในแต่ละสังคมใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุขของสังคม ฉะนั้น จริยธรรมจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2540, น. 48)

1. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง สังคมที่ขาดกฎเกณฑ์ทุกคนสามารถทำทุกอย่างได้ตามอำเภอใจ ย่อมเดือดร้อนระส่ำระสาย ขาดผู้นำผู้ตาม ขาดระบบที่กระชับความเข้าใจเป็นแบบแผนให้ยึดถือปฏิบัติ การหย่อนระเบียบวินัยทำให้เกิดการละเมิดสิทธิและหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคลชาติใดไร้ระเบียบวินัย ยากที่จะพัฒนาไปได้ทัดเทียมชาติอื่น ๆ จึงควรประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีของสังคม

2. สังคม (Society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผนก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน เป็นกลุ่มคนที่ขยายวงกว้างเรียกว่าสังคม

3. อิสรเสรี (Autonomy) การมีจิตสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับก่อให้เกิดความอิสระ สามารถดำรงชีวิตตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเรียนรู้จากการศึกษาและประสบการณ์ในชีวิตมีความสุขอยู่ในระเบียบวินัยและสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองตนเองและชักนำตนเองให้อยู่ในทำนองคลองธรรม สามารถปกครองตนเองได้

ส่วน พระเมธีธรรมาภรณ์ (อ้างถึงใน ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2542, น. 91-92) กล่าวว่า องค์ประกอบหรือส่วนที่สำคัญของจริยธรรมนั้นมีส่วนประกอบ 4 ประการคือ

1. ความเชื่อที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์นั้น มีส่วนกำหนดโครงสร้างของจริยธรรม เช่น ถ้าเชื่อว่ามนุษย์เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว ระบบจริยธรรมจะเป็นไปในลักษณะห้ามมนุษย์เอาเปรียบกัน ถ้ามีความเชื่อว่ามนุษย์มีธาตุแห่งความเป็นพุทธะซ่อนอยู่ ระบบจริยธรรมจะส่งเสริมให้พัฒนาศักยภาพนั้นเพื่อความเป็นพุทธะที่เบ่งบานเต็มที่

2. ความเชื่อที่เกี่ยวกับอุดมคติ เป็นการให้ความหมายหรือความสมเหตุสมผลแก่ระบบจริยธรรม เช่น ชาวพุทธฝ่ายมหายานที่บำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ เพราะเชื่อว่ามีชีวิตเช่นนั้นช่วยให้ตนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในกรณีนี้ความเป็นพระพุทธเจ้าจึงเป็นอุดมคติของเขา

3. แนวทางแห่งการดำเนินชีวิต เป็นการชี้แนะว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ ทั้งนี้เพื่อนำพาชีวิตไปสู่จุดหมายสูงสุดหรืออุดมคติ คนส่วนมากมักคิดกันว่าแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัตินี้เท่านั้นว่าเป็นจริยธรรม ที่แท้จริยธรรมยังประกอบด้วยสิ่งที่กล่าวในข้อ 1 และ ข้อ 4

4. เหตุจูงใจให้คนปฏิบัติดีและเลิกละการปฏิบัติผิด เพราะเหตุจูงใจที่ทำให้คนดำเนินตามหลักจริยธรรมหรือกฎศีลธรรมมี 3 ประการ คือ

4.1 ผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเหตุจูงใจให้คนทำดีมีจริยธรรม เพราะถ้าไร้จริยธรรม สังคมอาจตำหนิหรือคว่ำบาตร กฎหมายอาจลงโทษ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน คนเราจึงมีจริยธรรมทั้งนี้ เพราะเล็งเห็นผลตอบแทนในชาตินี้หรือหวังสวรรค์ในชาติหน้า

4.2 ความเคารพศรัทธาจนเป็นนิสัยทำให้คนอยู่ในระเบียบวินัยและดำเนินตามหลักจริยธรรม คนเราถูกฝึกตั้งแต่วัยเด็กให้เชื่อฟังกตีกา เรายังรักษาสัญญาเพราะเราเห็นว่า สัญญาต้องเป็นสัญญา เช่น ชาวคริสต์มีศรัทธาในพระเจ้าจึงปฏิบัติตามพระบัญญัติ และชาวพุทธมีศรัทธาในพระพุทธเจ้าจึงรักษาศีล เป็นต้น

4.3 ความมีน้ำใจต่อผู้อื่น อันรวมถึงความรักเคารพผู้อื่นทำให้คนเรารักษาคำมั่นสัญญาหรือละเว้นการเบียดเบียนผู้อื่น ข้อนี้เองเป็นการบ่งชี้ว่าคนดีเพราะมีคุณธรรมประจำใจ

องค์ประกอบหรือปัจจัยที่มีส่วนในการกำหนดสร้างจริยธรรมดังกล่าวข้างต้นนั้น ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ 1) ระเบียบวินัย ข้อบังคับ กฎเกณฑ์สำหรับการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม 2) ความเชื่อหรือความคิดเห็นส่วนตัวที่บุคคลมีความเชื่อมั่นในสิ่งต่าง ๆ 3) สังคมผลประโยชน์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุทำให้บุคคลมีจริยธรรม

จริยธรรมที่ควรปลูกฝังในสังคมไทย

ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างเช่นปัจจุบัน ไม่เพียงแต่สังคมเท่านั้นที่จะเปลี่ยนแปลงแต่อุปนิสัยใจคอ คุณธรรม จริยธรรมของคนในสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยซึ่งเปลี่ยนแปลงไปในทางเลื่อมมากกว่าในทางเจริญรุ่งเรือง ดังนั้น คุณธรรม จริยธรรมที่จำเป็นต้องปลูกฝังพัฒนาให้กับประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นวัยแห่งการเรียนรู้และสามารถรับเอาค่านิยมที่ดีของสังคมได้ ซึ่ง ไสว มาลาทอง (2542, น. 1-2) กล่าวว่าจริยธรรมของคนไทยที่ประเทศชาติต้องการและมีความจำเป็นต้องปลูกฝังให้ถึงพร้อมในสถานการณ์ปัจจุบันมี 10 ประการดังนี้

1. ความมีระเบียบวินัย
2. ความซื่อสัตย์ สุจริต และความยุติธรรม
3. การมีสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ
4. ความขยัน ประหยัด และยึดมั่นในสัมมาชีพ
5. การรู้จักคิดริเริ่ม วิचारณ์ และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

6. ความกระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย รักและเทิดทูนชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

7. การมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

8. การรู้จักพึ่งตนเองและมีอุดมคติ

9. การมีความภาคภูมิใจและรู้จักทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ

10. การมีความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูกตเวที กล้าหาญและความสามัคคี

สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ (2545, น. 15-16) ได้กล่าวถึงความประพฤติของเยาวชนให้เป็นคนน่ารักนั้น ต้องมีความกตัญญูกตเวที คือต้องรู้คุณค่าแห่งการกระทำดี หรืออุปการคุณของผู้อื่น ๆ และแสดงออกเพื่อบูชาและตอบแทนความดีนั้น ความกตัญญูกตเวที อาจแบ่งได้ 3 หัวข้อดังนี้

1. กตัญญูกตเวที ต่อสิ่งมีชีวิต เริ่มด้วยกตัญญูกตเวทีต่อบุคคล เช่น รู้คุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสงฆ์ รู้คุณพระมหากษัตริย์ รู้คุณของพ่อแม่ รู้คุณของครูอาจารย์ รู้คุณของคู่ครอง รู้คุณของนายจ้างและผู้บังคับบัญชา รู้คุณของผู้มีอุปการคุณ รู้คุณของกัลยาณมิตร รู้คุณของลูกจ้างและผู้รับใช้ และตอบแทนด้วยการเป็นสาธุชนคนดี เป็นพสกนิกรพลเมืองที่ดี เป็นลูกที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี ฯลฯ นอกจากนี้ยังรู้คุณต่อบุคคลแล้วยังพึงรู้คุณของสัตว์ที่ใช้งาน และสัตว์เลี้ยงตลอดจนต้นไม้ที่ให้ร่มเงาทั้งยังเป็นอาหารและยาของเราด้วย

2. กตัญญูกตเวที ต่อสถานที่และวัตถุอย่างเช่น รู้คุณของที่อยู่อาศัยและรู้คุณของสถาบันการศึกษาที่ให้วิชาความรู้ รู้คุณสถานที่ที่ประกอบอาชีพการงาน รู้คุณแผ่นดินเกิด และแผ่นดินที่ตนอยู่อาศัย และตอบแทนพระคุณนั้นด้วยการบำรุงรักษาให้สะอาดสวยงาม บำรุงรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นต้น นอกจากนี้ยังรู้คุณวัตถุ เช่น หนังสือที่ให้ความรู้ เครื่องดนตรี เครื่องมือที่ใช้ประกอบอาชีพ ยานพาหนะ และแสดงออกด้วยการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพดีเสมอ

3. กตัญญูกตเวที ต่อตนเอง คือ เห็นคุณค่าของตนเอง มีเมตตาต่อตนเอง และรู้จักบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยให้แข็งแรงทั้งกายและใจ ไม่ปล่อยให้ร่างกายทรุดโทรม ไม่พาดนไปสู่แหล่งอบายมุขอันจะนำโรคร้ายไข้เจ็บมาสู่ตน ก่อภาวะและความทุกข์ทั้งแก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม ผู้เห็นคุณค่าของตนเองย่อมใส่ใจพัฒนาตนให้มีความรู้ความสามารถอยู่เสมอ ถนอมร่างกายให้เป็นที่พึ่งแก่ตนเอง และผู้อื่นให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

นอกจากจริยธรรมที่เยาวชนพึงมี ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในทางพระพุทธศาสนา ก็มีการพูดถึงความประพฤติของประชาชนทั่วไปในสังคม เพื่อความอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสงบสุข

การปลูกฝังคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามองมนุษย์ทุกคนว่า “เป็นเวไนยสัตว์” เป็นผู้ที่มีความศักยภาพในตัวเองที่จะพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรมให้สูงขึ้น ตามลำดับจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตได้ แนวทางปลูกฝังนั้น พระพุทธศาสนายอมรับทั้งอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลเหล่านั้น องค์ประกอบทั้งสองนี้เสริมหรือเกื้อหนุนกันประสานกันด้วยดี การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นไปได้ด้วยดี (แสงระวี เทพรอด, 2542, น. 39) โดยองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ

1. โปรโตโมสะ สิ่งแวดล้อมภายนอก หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางสังคมทั่วไปที่ดีเกื้อกูลแก่การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ในที่นี้เน้นไปที่ “กัลยาณมิตร” คือผู้คอยให้คำแนะนำที่ดี เช่น บิดามารดา ครู อาจารย์ และท่านผู้รู้ทั้งหลาย เด็กที่มีโปรโตโมสะที่ดีพร้อมจะก้าวหน้าทางคุณธรรม จริยธรรมมากกว่าเด็กที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย

2. โยนิโสมนสิการ การรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด คือคิดแยกแยะและสืบสาวหาต้นตอ ตามหลักความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยต่าง ๆ พุดให้เข้าใจง่ายคือคิดเป็นแก้ปัญหาเป็น

กล่าวโดยสรุป ในทางปฏิบัติการสร้างคุณธรรม จริยธรรมจะต้องขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่ง และสร้างสำนึกภายในโดยเฉพาะการรู้จักคิดของเด็กอีกส่วนหนึ่ง ครูอาจารย์จะช่วยเป็นกัลยาณมิตรชี้แนะให้ใช้ความคิดให้ถูกวิธี รู้จักคิดหาเหตุผล ถ้าไม่มีกัลยาณมิตร โยนิโสมนสิการมักเกิดยาก

หลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาเด็ก

ทีศนา เขมณี และคณะ (2536, น. 37-39) ได้รวบรวมหลักการทางพระพุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาเด็กไว้ ดังนี้

1. มนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม การพัฒนาเด็กจึงต้องพัฒนาทั้งทั้งทางกายและจิตไปพร้อม ๆ กัน อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน จึงจะสามารถวางพื้นฐานที่ดีให้แก่เด็ก เพื่อนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

2. มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างกันมาแต่กำเนิดโดยผลแห่งกรรม แต่ทุกคนมีศักยภาพที่สามารถสร้างเสริมให้พัฒนาได้ โดยอาศัยเหตุปัจจัยที่มีผลต่อกันและกัน การจัดสิ่งแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้ สามารถช่วยให้เด็กมีโอกาสได้พัฒนาศักยภาพของตน

3. คุณธรรมเป็นพื้นฐานทางจิตใจอันนำไปสู่การกระทำ การปลูกฝังคุณธรรมอบรม บ่มนิสัย ให้เด็กมีความคิดความเห็นที่ถูกต้อง จะนำเด็กไปสู่การกระทำที่ชอบธรรมและถูกต้อง
4. การปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็กตั้งแต่วัยเยาว์โดยให้ปฏิบัติตามโอวาท 3 ประการ ได้แก่ การรักษาศีล การประพฤติธรรม และการทำจิตให้บริสุทธิ์สะอาด จะช่วยให้เด็กพัฒนา คุณธรรมขึ้นในตนเองอย่างได้ผล
5. การปลูกฝังคุณธรรมในเรื่อง การมีวินัย มีสติ กตัญญู เมตตา อุตุน ซื่อสัตย์ ประหยัด ขยัน และไม่เห็นแก่ตัว เป็นการช่วยพัฒนาจิตให้มีคุณภาพมากขึ้น
6. สัปปริสธรรม 7 อันได้แก่ การรู้จักตน รู้จักคิด รู้จักเหตุผล รู้จักประมาณ รู้จักเวลา รู้จักบุคคลและรู้จักชุมชน เป็นหลักธรรมที่ควรฝึกฝนให้เด็กเพื่อการปฏิบัติอย่างเหมาะสม
7. การปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก จำเป็นต้องคำนึงถึงอุปนิสัยและพื้นฐานของผู้เรียน และใช้กลวิธีการสอนที่หลากหลายผสมผสานกัน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี
8. การเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นวิธีการสอนที่ได้ผลอย่างยิ่งในการปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก ครูจึงจำเป็นต้องทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก
9. การบริหารจัดการให้บริสุทธิ์ ลดละอกุศลเป็นการเพิ่มสมรรถภาพของจิต การฝึกสมาธิเพื่อช่วยให้จิตมีความบริสุทธิ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาเด็ก
10. ธรรมะคือหน้าที่ ทุกคนต้องทำหน้าที่และรับผิดชอบบทบาทของตน เช่น บทบาทพ่อแม่ ลูก ผู้ดูแลเด็ก และครู หลักธรรมะว่าด้วยทศ 6 จะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ที่จะสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในฐานะที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
11. ความพอดีหรือทางสายกลาง เป็นหลักธรรมที่ควรนำมาฝึกฝนและปฏิบัติ เพราะเป็นหลักธรรมที่ช่วยนำบุคคลให้ไปสู่ความสำเร็จอย่างพอเหมาะพอดี
12. ปัญญาเกิดขึ้นได้จากการสดับตรับฟัง การศึกษาเล่าเรียน ในการพัฒนาเด็ก จึงควรจัดประสบการณ์ตรงทางประสาทสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น และส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้เด็กได้ หัดสำรวจ สังเกต สัมผัส ด้วยตนเอง โดยมีผู้ใหญ่คอยแนะนำสั่งสอนด้วยความรักใคร่ ความเอาใจใส่
13. ปัญญาเกิดขึ้นได้จากการคิดพิจารณาเหตุผลในการพัฒนาเด็กจึงควรจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสถานการณ์จำลองให้เด็กได้นำประสบการณ์ตรงมาคิดพิจารณา ฝึก การเลือกตัดสินใจ และการปรับตัวโดยจัดวิธีการให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก
14. ปัญญาเกิดขึ้นได้จากการฝึกฝนอบรมและลงมือปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ ในการพัฒนาเด็ก จึงควรให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมการเล่นกิจกรรมการเรียนรู้ และ กิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

15. การสร้างศรัทธาอันเป็นองค์ประกอบนำไปสู่การพัฒนาปัญญา ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก (ปรโตโมสะ) อันได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร การสร้างและส่งเสริมปัจจัยทั้ง 2 จึงเป็นสิ่งจำเป็น

16. การพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้น ต้องอาศัยปัจจัยภายในคือ โยนิโสมนสิการ หรือการรู้จักคิดโดยแยบคาย การฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักคิดอย่างถูกวิธี จึงเป็นสิ่งจำเป็น

17. กระบวนการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ 4 สามารถช่วยให้บุคคลเกิดปัญญาสามารถหลุดพ้นจากภาวะทุกข์ กระบวนการแก้ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงชีวิต ซึ่งควรฝึกฝนให้แก่ผู้เรียน

18. หลักธรรมในพหุสูตรมีองค์ 5 เป็นหลักธรรมที่ควรฝึกฝนให้แก่ผู้เรียนเพราะสามารถช่วยผู้เรียนให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริงและถูกต้องได้

กล่าวโดยสรุปหลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมเยาวชนนั้นเน้นทั้งการปลูกฝังจากภายในและภายนอก เพื่อให้เด็กเกิดปัญญาและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ๆ ได้ ดังนั้นการที่จะปลูกฝังคุณธรรมในเยาวชนนั้นต้องใช้แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ มาผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดความสมดุลและเหมาะสมกับช่วงวัยและความต้องการของเยาวชน อันจะส่งผลให้การปลูกคุณธรรมเยาวชนประสบผลสำเร็จ โดยที่สามารถประยุกต์วิธีการต่าง ๆ นำไปใช้ให้เหมาะสมกับบทเรียนและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงได้ เช่น การทำตัวเป็นแบบอย่างของผู้มีคุณธรรม ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น เพื่อให้เด็กได้ปฏิบัติตาม และมีความรู้สึกว่าการปฏิบัติเหล่านั้นสามารถทำให้เขาเป็นคนดีได้ และได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นเป็นการสร้างจิตสำนึกในทางที่ดีให้เกิดขึ้นกับเยาวชนในการประพฤติปฏิบัติตน ในทางที่ดี โดยประเด็นสำคัญของการปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมเยาวชนนั้นต้องอาศัยปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความสนใจของเยาวชน การปลูกฝังคุณธรรมนั้นเป็นเรื่องราวของจิตใจ ดังนั้นถ้าเยาวชนเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายและไม่กระตือรือร้น การปลูกฝังคุณธรรมก็จะเป็นไปได้ยาก แต่ถ้าเยาวชนมีความรู้สึกชอบ การปลูกฝังคุณธรรมก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ดีและประสบผลสำเร็จ

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ บิดามารดา ครูอาจารย์ เพื่อน หรือบุคคลรอบข้าง ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะกลุ่มบุคคลเหล่านี้จะเป็นต้นแบบให้กับเยาวชน เยาวชนจะเลียนแบบพฤติกรรมและนำไปปฏิบัติ ถ้ากลุ่มบุคคลนั้นเป็นต้นแบบที่ดีเยาวชนก็จะมีพฤติกรรมในทางที่ดี แต่ถ้ากลุ่มบุคคลเป็นต้นแบบที่ไม่ดี เยาวชนก็จะมีพฤติกรรมในทางที่ไม่ดี

ด้วยเหตุนี้หากพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมเยาวชน จำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ของเยาวชน เพราะทำให้เข้าใจถึงสภาพปัญหาและความต้องการของเยาวชน เพื่อสามารถ ตอบสนองต่อความต้องการของเยาวชนได้ อีกทั้งต้องเลือกสรรกระบวนการปลูกฝังจริยธรรมให้มีความเหมาะสมตาม กลุ่มเป้าหมายที่มีความหลากหลาย อันจะส่งผลให้การปลูกฝัง การพัฒนา จริยธรรมประสบความสำเร็จและสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายต่อไป

ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ทฤษฎีบทบาทเป็นทฤษฎีย่อยในทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic interaction Theory) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์และลักษณะของปัจเจกบุคคลแล้วทำให้เห็นว่าตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นก็คือบทบาท สังคมมนุษย์คือโรงละคร มนุษย์แต่ละคนคือตัวแสดงที่บทบาทชัดเจนสำหรับแสดง มีบทละครเป็นตัวกำกับ มนุษย์แต่ละคน มีตำแหน่งต่าง ๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรง มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรม ตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับมนุษย์ทุกคนก็เชื่อฟังมีอำนาจในสังคม ตัวละครแสดงเรื่องราวกับเพื่อนนักแสดง มนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวให้เข้ากับผู้ชม ต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่าง ๆ (Generalized others) และประการสุดท้ายต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของตนช่วยในการแสดงอาศัยศักยภาพของตน และทักษะในการแสดงบทบาทเข้าค่ายกับลักษณะของตนในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2543, น. 133-134)

ทฤษฎีบทบาทในที่นี้ ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับทฤษฎีบทบาทดังต่อไปนี้

1. ความหมายของบทบาท
2. ประเภทของบทบาท
3. ความขัดแย้งของบทบาท
4. บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย

ความหมายของบทบาท

พระมหาปัญญา สุขสงค์ และคณะ (2543, น. 21) ได้สรุปไว้ในงานวิจัยว่า บทบาท หมายถึง การแสดงออกหรือพฤติกรรม หรือการปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่นั้น ๆ ของบุคคลในกลุ่มสังคม หรือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพ

สัญญา สัญญาภิวัดณ์ (2543, น. 131) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งที่เป็น พลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับ สถานภาพอื่น เมื่อเข้าใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดง บทบาท

ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟ้า และคณะ (2544, น. 73) กล่าวว่า บทบาทหมายถึง พฤติกรรม ที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็น บทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มหรือสังคมเพื่อให้ผู้สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2545, น. 37) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรม ที่เห็นได้ เป็นการกระทำของบุคคล ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันย่อมมีการแสดงบทบาทแบบเดียวกัน ตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้

สนธยา พลศรี (2545, น. 125) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง หน้าที่ของบุคคลตาม สถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนที่ อยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมี สถานภาพและบทบาทหลายสถานภาพและแตกต่างกันออกไป เช่น เป็นพ่อ แม่ ลูก ครู อาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา นิสิต เป็นต้น

สุพัตรา สุภาพ (2545, น. 30) กล่าวว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อ บทบาทคือ ต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาท คือ สั่งสอน อบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนไข้ บทบาทคือ ปฏิบัติตามหมอสั่ง

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546) ได้ให้ความหมายของ บทบาทว่า หมายถึง การทำทำตามบท, การทำตามบท, โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ ที่กำหนดไว้เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู

จากแนวคิดเกี่ยวกับบาทที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ไว้ ผู้ศึกษาสรุปความไว้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกมา มีความเกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่ นั้น ๆ ของบุคคลในกลุ่มสังคม หรือเป็นการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพที่ ถูกคาดหวังจากสังคม ซึ่งแต่ละบุคคลอาจจะมีบทบาทหลายบทบาทได้

ประเภทของบทบาท

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอเกี่ยวกับการแบ่งประเภทบทบาทในที่นี้ ผู้ศึกษาขอ
นำเสนอแนวคิดนักวิชาการ 2 ท่าน คือ

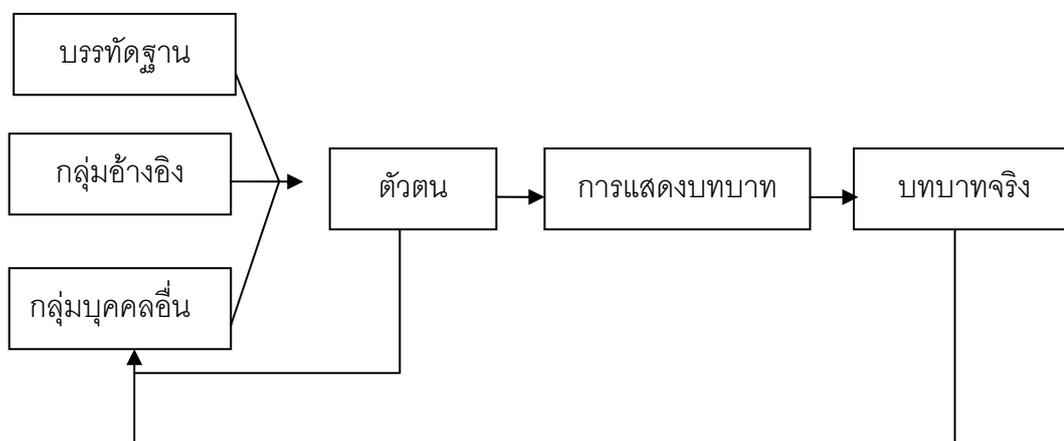
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543, น. 139) ได้แยกบทบาทออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. บทบาทตามใบสั่ง (Prescribed roles) บทบาทประเภทนี้ เฟงเลี้ยงที่การปฏิบัติ
ตามความคาดหวังของแต่ละสถานภาพ ตัวตนและทักษะในการแสดงบทบาทมีหน้าที่ต้องปรับตัว
ให้เข้ากับความคาดหวังของสถานภาพนั้น ๆ การวิเคราะห์บทบาทประเภทนี้เน้นตรงระดับการยอม
ปฏิบัติตามความคาดหวังของตำแหน่งที่บุคคลเข้าครอบครอง

2. บทบาทตามใจ (Subjective roles) บทบาทประเภทที่สองเฟงไปยังจุดที่ว่าความ
คาดหวังต่าง ๆ จะต้องผ่านอึดตา หรือตัวตนเสียก่อนแล้วจึงมีการปฏิบัติ ขณะที่ผ่านตัวตนเอง
ตัวตนก็จะกลั่นกรองพิจารณาเลือกสรร ลดทอนพลิกแพลงความคาดหวังนั้น ๆ ให้เหมาะกับ
จุดสนใจของการวิเคราะห์ซึ่งอยู่ที่แบบหรือสไตล์ของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร

3. บทบาทจริง (Enacted roles) บทบาทประเภทนี้ คือ พฤติกรรมจริงของปัจเจกชน
หลังผ่านขั้นตอน 2 ขั้นตอนข้างต้นมาแล้ว หากจะดูพฤติกรรมเปิดเผย ก็จะดูความซับซ้อนหรือ
โครงข่ายเชื่อมโยงของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็น ถ้าเฟงไปที่บทบาทเปิดเผยจุดการวิเคราะห์
ก็จะพุ่งในตัวความคาดหวัง หรือการตีตามความคาดหวังตามสถานภาพนั้น จากทฤษฎีบทบาท
สามารถแสดงหน่วยวิเคราะห์ (Analytical units) และความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causal chains)
ได้ ดังนี้ (ภาพที่ 2.2)

ภาพที่ 2.2
หน่วยวิเคราะห์ และความสัมพันธ์เชิงเหตุผล

ที่มา: สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2543, น. 140.

จากภาพที่ 2.2 นี้อธิบายว่า ความคาดหวังต่าง ๆ จากบรรทัดฐานของสังคม (Norms) จากกลุ่มอ้างอิง (Reference group) และกลุ่มบุคคลอื่น ๆ (others) มีอิทธิพลต่อตัวตน (self) มีอิทธิพลต่อทักษะความสามารถในการแสดงบทบาท (Role-playing skills) ความสามารถในการแสดงบทบาทที่มีอิทธิพลต่อบทบาทจริง (Enacted role) ในขณะที่ตัวตนและบทบาทจริงก็อิทธิพลต่อผู้อื่น เพราะจะนำพฤติกรรมและบุคลิกภาพของบุคคลไปพิจารณาเวลาตัวเองจะมี พฤติกรรมเหมือนกัน

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2545, น. 37-38) ได้แยกลักษณะบทบาทเป็น 3 ประการ คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือ ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครกำหนดตามนั้นได้

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกอดตัวของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

เนื่องจากประเภทของบทบาทเป็นการบรรยายถึงลักษณะหรือพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมา เป็นความเชื่อมโยงกับสถานภาพที่ได้รับ ดังนั้นจึงนำไปใช้ในการกำหนดบทบาทของปัจเจกชนหรือกลุ่มชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถดำเนินได้ตามบทบาทอย่างถูกต้อง

ความขัดแย้งของบทบาท (Role conflict)

ด้วยความที่บทบาทมีความสัมพันธ์กับสถานภาพเป็นอย่างยิ่ง บุคคลมีสถานภาพและบทบาทหลายอย่างในเวลาเดียวกันและถูกคาดหวังให้แสดงบทบาทต่าง ๆ ที่มีอยู่ คนหนึ่งต้องการให้แสดงอย่างหนึ่ง ในขณะที่คนหนึ่งหวังให้แสดงไปอีกอย่างหนึ่ง ความคาดหวังเหล่านั้นไม่เป็นไปในทางเดียวกัน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น

ความขัดแย้งของบทบาท เกิดขึ้นเมื่อบทบาทของปัจเจกบุคคล 2 บทบาทมีพฤติกรรมแตกต่างกัน (Richard et al., 1988, p. 58, อ้างถึงใน กฤษฎา นันทเพชร, 2540, น. 52) เช่น บทบาทของลูกชายหรือลูกสาวต้องการเข้าร่วมงานของครอบครัว ในขณะที่บทบาทของนักเรียนต้องเข้าเรียนเพื่อสอบปลายภาค บุคคลที่ทำหน้าที่สองบทบาทให้สมบูรณ์ จึงตกอยู่ในสถานการณ์ของความขัดแย้งทางบทบาท

เมื่อบทบาทเดียวมีความคาดหวังที่ขัดแย้งกัน บุคคลจะมีความตึงเครียดทางบทบาท (Role strain) ความตึงเครียดทางบทบาทมีอยู่ในเวลาที่บทบาทเดียว แต่ต้องการการแสดงออกที่ขัดแย้งกัน 2 อย่าง เช่น ผู้จัดการธุรกิจ ต้องลดค่าใช้จ่ายให้น้อยที่สุด ในขณะที่ต้องจ่ายค่าจ้างพนักงานอย่างเพียงพอ การจัดการให้เกิดความสมดุลในเรื่องดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดทางบทบาทแก่ผู้จัดการได้ในบางครั้ง

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายความขัดแย้งทางบทบาทไว้ต่าง ๆ กันคือ

1. ความขัดแย้งทางบทบาท แสดงถึงสถานการณ์ความคาดหวังที่ไม่สอดคล้องกัน อันบุคคลผู้แสดง (Actor) จะต้องแสดงออก ไม่ว่าจะรับรู้ความขัดแย้งหรือไม่ก็ตาม

2. ความขัดแย้งทางบทบาท แสดงถึงสถานการณ์ที่ผู้แสดงรับทราบถึงความคาดหวังที่ไม่สอดคล้องกัน

3. ความขัดแย้งทางบทบาท ระบุว่าผู้แสดงออก ต่อความคาดหวังที่ขัดแย้ง อันเกิดจากความจริงที่ว่าเขามีสถานภาพ 2 อย่าง หรือมากกว่านั้นในเวลาเดียวกัน

4. บางคนจำกัดความขัดแย้งทางบทบาทไว้ว่า แค่สถานการณ์ที่ผู้แสดงออกต่อความคาดหวัง หรือข้อตกลงตามกฎหมาย (ข้อบังคับที่คนอื่นทำให้ไม่ได้) อันขัดแย้งกัน (Gross et al., 1966, pp. 287-288, อ้างถึงใน กฤษฎา นันทเพชร, 2540, น. 52)

ความขัดแย้งทางบทบาท อาจจำแนกเป็น 2 ชนิด คือ

1. ความขัดแย้งระหว่างบทบาท (Conflict between roles) บทบาท 2 อย่าง หรือมากกว่านั้น อาจจะทำให้บุคคลมีหน้าที่ที่ขัดแย้งกัน เช่น ภรรยาที่เป็นลูกจ้างพบว่าความต้องการของงาน มีความขัดแย้งกับหน้าที่ในบ้าน ตำรวจบางครั้งต้องเลือกระหว่างหน้าที่กับการจับกุมเพื่อน

2. ความขัดแย้งในบทบาทเดียว (Conflict within a single role) เป็นความขัดแย้งที่เป็นโครงสร้าง (เกิดอยู่ภายใน) เช่น ในหมู่พระนิคายคาธอลิก ความขัดแย้งระหว่างการปฏิญาณถือพรหมจรรย์กับความปรารถนาแต่งงาน เป็นมูลเหตุสำคัญของความตึงเครียดทางบทบาท (Horton and Hunt, 1984, p. 120, อ้างถึงใน กฤษฎา นันทเพชร, 2540, น. 52)

การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางบทบาท อาจจะทำให้ได้ด้วยการหลีกเลี่ยงการมีหลาย ๆ สถานภาพและหลาย ๆ บทบาทในขณะเดียวกัน แต่วิธีการเช่นนี้ก็เป็นเรื่องยากอย่างยิ่งเพราะโดยส่วนมาก คนเรายังมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดแสดงบทบาทต่าง ๆ กันอยู่ตลอดเวลา

จากที่กล่าวมาข้างต้น บทบาทจึงหมายถึง สิ่งที่ถูกสังคมคาดหวังเพื่อให้ปฏิบัติตามความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และสนองตอบต่อภาวะการณ์ เพื่อนำหลักธรรมของพุทธศาสนาเผยแผ่ และเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเหลือสังคมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย

จากรายงานผลการเสวนาเรื่อง บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2544, น. 18-22) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย ดังนี้

บทบาทของวัดในการพัฒนาสังคมไทย

1. วัดควรเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งทางด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสะอาด เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย

2. วัดความเป็นแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะด้านศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น เป็นแหล่งในการสงเคราะห์ทางการศึกษา แก่เด็กและเยาวชน เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดจากท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมาถ่ายทอดได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม นอกจากนี้ทุกวันอาทิตย์วัดควรมีบทบาทในการพัฒนาเด็ก

และเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เปิดโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อบรมศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม หรืออาจจัดเป็นการเข้าค่ายคุณธรรมเพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัยแก่เด็กและเยาวชนเพื่อนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตรประจำวัน

3. วัดควรเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นศูนย์การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ควรให้โอกาสวัดดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น เพราะเป็นศูนย์ร่วมจิตใจและเป็นที่พักใจของบุคคลในชุมชน สร้างความสามัคคีให้เกิดในชุมชน ร่วมกับชุมชนในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น รวมทั้งปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเข้าใจศาสนาและนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้

4. วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น เป็นศูนย์กลางรับบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของและแรงงานในการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึ่งตนเอง จัดอบรมและฝึกอบรมและฝึกอาชีพหรือส่งเสริมกลุ่มอาชีพเพื่อเสริมรายได้แก่สมาชิกครอบครัว

5. วัดต้องทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยเฉพาะเรื่องการเผยแผ่คำสอนธรรมและการทำนุบำรุงพระศาสนา

6. วัดควรเป็นสถานที่บำบัดต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาต่อประชาชน สังคมและชุมชน

7. ใช้ธรรมะเป็นเครื่องขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง แต่ในขณะเดียวกันควรระวังมิให้เป็นเครื่องมือของอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ขัดต่อศีลธรรมอันดี

8. วัดควรยกเลิกพุทธพาณิชย์โดยเด็ดขาด

9. วัดในปัจจุบันควรเปลี่ยนบทบาทในทันสมัย แต่มีวิถีชีวิตหรือเอกลักษณ์ของวัดไทย ในยุคโบราณ คือ ไม่ควรมีเทคโนโลยีในวัดมากแต่การบริหารทันสมัย ปัจจุบันวัดไม่ได้เข้าไปสัมผัสในวิถีชีวิตของคนไทยเท่าที่ควร สังคมขาดความเชื่อทางศาสนาอย่างถูกต้อง การไปวัดหรือการนับถือศาสนาพุทธไม่ได้อยู่ในจิตใจของคนไทยเสียแล้ว ไม่เหมือนศาสนาคริสต์ต้องไปโบสถ์วันอาทิตย์ หรือศาสนาอิสลามต้องมีการละหมาด วัดจึงไม่มีความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่ ฉะนั้นวัดควรมีการพัฒนา เช่น จัดทำโครงการและกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนร่วม เป็นต้น

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย

จากรายงานผลการเสวนาเรื่อง บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2544, น. 18-22) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย ดังนี้

1. พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและมีความประพฤติดีงามเรียบร้อยสำรวมตามพระธรรมวินัย เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

2. พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง
3. พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมะเพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน
4. พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่าง ๆ ได้เดินหลงทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้เป็นอันตรายเป็นยิ่งต่อการเปลี่ยนความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ
5. พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ในที่นี้มีได้หมายความว่าเงิน หรือวัตถุสิ่งของ แต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่าง ๆ
6. พระสงฆ์ควรเป็นดำเนินโครงการต่าง ๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียนซึ่งนำเลื่อมใส อย่างไรก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ การขาดปัจจัยและความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้
7. พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ดีกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้
8. ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ต้นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษาจึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้
9. พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมมุติสามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหาร มีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความรู้ผู้นำ
10. พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาลและเอกชน
11. พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสมควร ที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่าง ๆ ทั้งด้านปฏิบัติและปฏิเวธ
12. พระสงฆ์ควรมีการรวมตัวหรือทำงานเป็นทีมและทำงานเชิงรุก ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและรัฐบาลในเรื่องงบประมาณ

การปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์

อมร โสภณวิเศษฐีวงศ์ และ กวี อิศริวรรณ (2535, น. 39-44) กล่าวถึงการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์มีความสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ด้านการศึกษา พระสงฆ์มีหน้าที่ต้องศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ทั้งด้านธรรมวินัย และด้านวิชาสามัญ เพื่อทำการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนให้แก่พุทธศาสนิกชน นอกจากนี้พระสงฆ์ต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในชั้นสูง

2. ด้านการปฏิบัติ เมื่อพระสงฆ์อุปสมบทเข้ามาในพระพุทธศาสนา นอกจากจะต้องมีหน้าที่ในการศึกษาแล้วจะต้องมีหน้าที่ในการปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีแนวการปฏิบัติอยู่ 2 ลักษณะคือ อมร โสภณวิเศษฐีวงศ์ และ กวี อิศริวรรณ (2527, น. 91-101)

2.1 หน้าที่พระธรรมวินัย หมายถึงหน้าที่บัญญัติไว้ตามพระธรรมวินัยบัญญัติโดยตรง รวมทั้งหน้าที่ ที่คณะสงฆ์กำหนดให้ปฏิบัติด้วย ซึ่งมีดังต่อไปนี้

2.1.1 รักษาศีลให้บริสุทธิ์ ศีลที่ต้องรักษาให้บริสุทธิ์นี้ คือ จาตุปาริสุทธิศีล ได้แก่ ความสำรวมในพุทฺธบัญญัติ (ปาฏิโมกข์สังวรศีล) ความสำรวมในอินทริย์ไม่ให้ยินดีในร้ายเมื่อเห็นรูป ฟังเสียง ดม กลิ่น ลิ้มรส สัมผัสกายและรู้อารมณ์ด้วยใจ (อินทริย์สังวร) ความบริสุทธิ์ในอาชีวะ คือ ดำรงอาชีพอยู่ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต (อาชีวะปาริสุทธิศีล) และการดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัจจัย 4 (ปัจจะยะสันนิสิตศีล)

2.1.2 ทำกิจวัตรต่าง ๆ ให้ครบถ้วน กิจวัตร คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องปฏิบัติทำประจำ

2.1.3 ศึกษาไตรสิกขา ไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา คือ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยอธิจิตตสิกขา คือ การทำจิตให้สงบระงับจากกิเลส และอธิปัญญาสิกขา คือ การใช้ปัญญาในกาแก้ปัญหาให้ลุล่วงและสร้างสรรค์ประโยชน์ต่าง ๆ โดยใช้ธรรมะ

2.1.4 บริหารคณะสงฆ์ตามตำแหน่งหน้าที่ พระภิกษุที่อุปสมบทแล้วหลายพรรษาและมีความรู้ทางด้านพระธรรมวินัยพอสมควร มักจะได้รับแต่งตั้งเป็นผู้บริหาร

2.1.5 เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป การเผยแผ่กระทำได้ทั้งภายในและวัดและภายนอกวัด

2.1.6 ปฏิสังขรณ์เสนาสนะ และปูชนียสถานในวัด

2.1.7 สืบต่อพระพุทธศาสนา โดยการครองสมณะเพศตลอดชีวิต หรือครองอยู่หลายพรรษาก่อนลาสิกขา พร้อมทั้งรับกุลบุตรผู้เลื่อมใสศรัทธาเข้าบวชในพระพุทธศาสนา

2.2 หน้าทีต่อสังคม

พระสงฆ์นอกจากมีหน้าที่โดยพระธรรมวินัยแล้ว ยังมีหน้าที่ต่อสังคมอีกด้วย เพราะสงฆ์ หรือ คณะสงฆ์ต้องอาศัยสังคมจึงจะอยู่ได้ ถ้าสังคมไม่ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนา พระพุทธศาสนาก็เสื่อมโทรมและสูญหายไปในที่สุด เหมือนที่เคยเกิดแล้วในบางประเทศ พระสงฆ์ มีหน้าที่ต่อสังคมดังนี้ คือ

2.2.1 เทศนาอบรมสั่งสอนให้ประชาชนในสังคมมีคุณธรรม

2.2.2 จัดให้มีการอบรมสมาธิ ทั้งสมณะภavanaและวิปัสสนาภavanaแก่ประชาชนทั่วไป เพื่อให้มีความสงบทางใจ มีปัญญาพิจารณาเห็นความจริงในสิ่งหลาย

2.2.3 อุปถัมภ์บำรุงโรงเรียนที่ตั้งอยู่ภายในวัด หรืออยู่นอกวัดก็ตาม

2.2.4 นำประชาชนประกอบพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

2.2.5 อนุรักษ์ศิลปวัตถุ ปุชนียวัตถุ และปูชียสถาน

2.2.6 แนะนำส่งเสริมประชาชนพัฒนาท้องถิ่นและรักษาสิ่งแวดล้อม

2.2.7 แนะนำส่งเสริมประชาชนให้รักษา และสงวนพันธุ์สัตว์ป่าโดยให้ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้ใครตัดไม้ทำลายป่าและล่าสัตว์

3. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การที่พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้นั้น ก็ด้วยพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับรู้ เข้าใจ และเกิดศรัทธาเชื่อถือในพระพุทธศาสนา มองเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่า สามารถนำหลักธรรมไปเป็นแนวในการดำเนินชีวิตได้อย่างดี การเผยแผ่ของพระสงฆ์ก็มีหลายวิธี ได้แก่

3.1 การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

3.2 การแสดงธรรม

3.3 การเขียนหนังสือตำรา

3.4 การสอนในชั้นเรียน

3.5 การให้คำปรึกษา

ทินพันธุ์ นาคะตะ (2529, น. 5) ได้กล่าวถึงการปฏิบัติหน้าที่หลักของพระภิกษุสงฆ์ คือ

1. การศึกษาประพฤติธรรมปฏิบัติธรรม

2. หน้าที่ดำเนินกิจกรรมบางอย่างของวัด

3. หน้าที่ในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

4. หน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

จากทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นพอสรุปได้ว่า ความต้องการของสังคมในการที่จะให้วัดและพระสงฆ์ทำบทบาทของตนเองให้เด่นชัดขึ้น และเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาสังคมไทย ในเรื่องจริยธรรมของเยาวชน ซึ่งเป็นบทบาทหลักที่พระสงฆ์และวัดมีบทบาทโดยตรงในการรับผิดชอบ ซึ่งที่กล่าวมาแล้วมีความสำคัญอย่างยิ่งตามที่ยกมาได้แล้วข้างต้นซึ่งพอจะสรุปให้เหลือเพียง 5 ด้าน ดังนี้คือ การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี การอบรมสั่งสอนจริยธรรม มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา มีความเป็นผู้นำทางจิตใจ มีความชำนาญการสอนปฏิบัติธรรม เป็นต้น ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญที่มีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับสังคมด้วยเหตุดังกล่าวพระสงฆ์ทุกรูปจึงสมควรที่จะก้าวเข้ามามีบทบาทในการทำหน้าที่เพื่อช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการพัฒนาจริยธรรมด้านจิตใจให้แก่ทุกคนในสังคม เพื่อคนในสังคมจะได้อยู่กันอย่างมีสุขและไม่เบียดเบียนกัน ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยทำให้ปัญหาสังคมด้านการขาดศีลธรรมหมดไปได้หรือบรรเทาบางลงบ้างไม่มากก็น้อย

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจริยธรรม มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

วิระวรรณ อามระดิษ (2522, น. 1-2) วิจัยเรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานคร” พบว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมระหว่างนักเรียนชายและหญิง ไม่แตกต่างกันในด้านความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความกตัญญู ความมีระเบียบวินัย ความอดทน ความยุติธรรม ความอดุสสาหะ การประหยัดและออม การเคารพอาวุโส นักเรียนที่บิดามารดา มีความฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา อาชีพ ที่อยู่อาศัย และลักษณะการอบรมเลี้ยงดูบุตรต่างกัน มีความคิดเห็นต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ . 005

กฤษฎา นันทเพชร (2540, น. 1-2) วิจัยเรื่อง “ทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงทัศนคติของพระสงฆ์ผู้ได้รับการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ที่มีต่อบทบาทการพัฒนาสังคม เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อทัศนคติของพระสงฆ์ ที่ได้รับการศึกษาในระดับปริญญาตรี และเพื่อศึกษาถึงบทบาทในการพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ ของพระสงฆ์ผู้ได้รับการศึกษาในระดับปริญญาตรีในปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของสงฆ์ในอนาคต นอกเหนือจากเผยแผ่ธรรมะพระสงฆ์ที่

ศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์อนาคตความเป็นบทบาทด้านให้การศึกษาและพัฒนา จิตวิญญาณในส่วนองทัคนคติต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม พระสงฆ์ควรมี บทบาทในด้านต่าง ๆ โดยเรียงลำดับการให้ความสำคัญจากบทบาทด้านพัฒนาจิตวิญญาณ บทบาทด้านส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม บทบาทด้านเผยแผ่ธรรม บทบาท ด้านให้การศึกษาและบทบาทด้านสังคมสงเคราะห์

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาพบว่า เจริญนโยบาย สถาบันสงฆ์ควรยอมรับบทบาทใหม่ ๆ โดยระบุเป็นนโยบายและกำหนดไว้อย่างชัดเจน เจริญของการปฏิบัติ ควรจัดองค์กร การปกครอง การบริหารคณะสงฆ์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบัน และเอื้อต่อการ แสดงบทบาทใหม่ ๆ ของสถาบันสงฆ์ ในระยะสั้น ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้รับรู้ข่าวสาร แสวงหา ความรู้จากแหล่งต่าง ๆ นอกจากหลักสูตรการศึกษา และเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมให้มากขึ้น ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาการเรียนการสอนของสงฆ์ โดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลี โดยเพิ่ม วิชาพื้นฐานทางสังคมสงเคราะห์ มนุษยศาสตร์ และกฎหมาย เป็นต้น และในทางวิชาการ ควรมี การขยายขอบเขตของการศึกษาให้กว้างออกไปทั้งในแง่พื้นที่การศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ต่างออกไป รวมถึงการศึกษาเปรียบเทียบ

พระมหาสุภา อุกุโท (2541, น. 1-2) ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560)” มีจุดหมายเพื่อศึกษาถึงบทบาทที่พระสงฆ์ควรทำการพัฒนาสังคม เพื่อให้สอดคล้องรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในอีก 2 ทศวรรษหน้า ผลการศึกษาพบว่า

ก) สภาพสังคมไทยใน 2 ทศวรรษหน้า พบว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกจะมี ผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างสูง ทำให้การเมืองไทยมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยสูงขึ้น การ ติดต่อนสื่อสารของคนจะทำผ่านเทคโนโลยีทันสมัยมากขึ้น เศรษฐกิจไทยยังคงมีการเจริญเติบโต แต่ เป็นไปในอัตราที่ไม่สูงมากนัก ค่านิยมบริโภคจะมีอิทธิพลสูงต่อความคิดของคนในเมือง จะมี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่หลากหลาย ขณะเดียวกันปัญหาทางสังคมต่าง ๆ จะมีความซับซ้อนขึ้น ส่วนในชนบทจะมีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น อันนำไปสู่การลดของ ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ พร้อมกันนั้น ชนบทก็ยังเป็นฐานการผลิตของเมืองต่อไป

ข) บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้าควรมีบทบาท 3 ด้านด้วยกัน คือ บทบาท ต่อตนเอง ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ ได้แก่ การจัดวัดให้ สงบ สะอาด และมีที่ปฏิบัติธรรม จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวัดให้หลากหลายขึ้น ตั้งวิद्याพัฒนาพระ สังฆาธิการทั่วประเทศและปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น และบทบาทต่อ สังคม ได้แก่ การเรียนรู้อริยธรรมทางโลก และสภาพสังคม สอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับ ให้

คำปรึกษาปัญหาชีวิตแก่ประชาชน ให้การศึกษาแก่คนในชุมชน สงเคราะห์คนในชุมชน ประสานงานกับกลุ่มต่าง ๆ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ

ค) ส่วนบทบาทที่เหมาะสมของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยใน 2 ทศวรรษหน้า ซึ่งพิจารณาจากเกณฑ์ ความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และบทบาทของนักพัฒนา พบว่า พระสงฆ์ควรเรียนรู้และวิจัยสังคม โดยการแสวงหาความรู้ในวิชาการทางโลก สร้างความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและชุมชน ปลูกจิตสำนึกและสอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับทั้งในวัดและนอกวัด ให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตต่าง ๆ แก่ประชาชน ให้การศึกษาในวิชาการต่าง ๆ ตามความต้องการของคนในชุมชน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สงเคราะห์คนด้อยโอกาสในชุมชน ประสานงานกับคนระดับต่าง ๆ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และส่งเสริมการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยกลุ่ม

สำหรับข้อเสนอแนะในการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า แยกเป็น 2 ประการ คือ สำหรับพระสงฆ์ผู้จะเข้าทำงานพัฒนาหรือช่วยเหลือสังคม อย่างน้อยควรกระทำบทบาทที่สำคัญ ๆ เหล่านี้ คือ ควรศึกษาเรียนรู้และวิจัยสังคม โดยการศึกษาวិชาการต่าง ๆ เพิ่มเติมและสร้างความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมไทยให้มากขึ้น ควรสอนและปลูกจิตสำนึกให้คนมีคุณธรรมและจริยธรรม ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตต่าง ๆ แก่ประชาชน สงเคราะห์ประชาชนในด้านต่าง ๆ เช่น ตั้งทุนหรือมูลนิธิ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการแก้ปัญหาด้วยกลุ่ม สำหรับหน่วยงานอื่น ๆ คือ มหาเถรสมาคม ควรส่งเสริมเงินทุนสมณศักดิ์และการรวมกลุ่มแก่พระสงฆ์ผู้เข้าทำงานเพื่อสังคม ขณะที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็ควรจัดให้มีศูนย์กลางการให้ความรู้และฝึกทักษะในวิชาการที่พระสงฆ์ต้องการ รัฐบาล ควรสนับสนุนเงินทุนและส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาของรัฐและเอกชน เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเพิ่มเติมในวิชาที่เกี่ยวกับการพัฒนาและช่วยเหลือสังคมตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงเอก จัดศูนย์กลางในการให้วิชาความรู้และฝึกทักษะแก่พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไปควรมีส่วนในการสนับสนุนพระสงฆ์ในการทำงานเพื่อสังคมทั้งด้านความคิดและทุนทรัพย์

รัชชชย เกื้อเกตุ (2542, น. 1-2) ศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรของวัดปัญญานันทาราม” ซึ่งผลการศึกษาพบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีความคาดหวังว่า จะได้ทำหน้าที่ชาวพุทธที่ดี ได้เป็นคนดี ได้ปฏิบัติธรรม ได้มีระเบียบวินัย ได้ทำความดี ได้เข้าใจในศาสนามากขึ้นและได้สัมผัสธรรมชาติและในส่วนของเนื้อหาทางด้านวิชาการ พบว่า มีความเหมาะสมกับการฝึกอบรมให้กับนักเรียน เป็นบุตรที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่

ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และเป็นสาวกที่ดีของศาสนา ด้านสถานที่ พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า สถานที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ มีส่วนช่วยให้การฝึกอบรมเป็นไปด้วยดี และด้านวิธีการ พบว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สามารถฝึกอบรมให้นักเรียนเข้าใจในกิจกรรมและเนื้อหาสาระเป็นอย่างดี เช่น พิธีสู่ความเป็นพุทธบุตร ด้านวิทยากร พบว่าวิทยากรแต่ละท่านมีความรู้ความสามารถมีการเตรียมข้อมูลมาเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดและให้ความรู้ตามเนื้อหาสาระของหลักสูตรได้เป็นอย่างดี มีเทคนิคในการฝึกอบรมทำให้ผู้รับการฝึกอบรมไม่เบื่อ ด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร พบว่า เนื้อหาและกิจกรรมฝึกอบรมเน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีความกตัญญู เนื้อหาทางวิชาการและกิจกรรมฝึกอบรมเน้นให้มีระเบียบวินัยและสามารถนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ด้านเวลา พบว่า ระยะเวลา 2 คืน 3 วัน มีความเหมาะสมกับการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรและตารางการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม ด้านการบริการพบว่า พระพี่เลี้ยงและพระสงฆ์รวมทั้งเจ้าหน้าที่ได้ดูแลเอาใจนักเรียนเป็นอย่างดี

วิโรจน์ ธาระพุด (2544, น. 1-2) ศึกษาเรื่อง“การปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรมของพระธรรมวิทยากรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย “มี วัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ เพื่อศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรมของพระธรรมวิทยากร เพื่อศึกษาถึงวิธีการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนในชุมชนของพระธรรมวิทยากร เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรมของพระธรรมวิทยากร และเพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรมของพระธรรมวิทยากร

ผลการศึกษาพบว่า พระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่มีอายุอยู่ระหว่าง 20-24 ปี บวชมาแล้ว 10-14 ปี มีภูมิลำเนาก่อนบวชอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เหตุผลที่บวชก็เพื่อศึกษาธรรมะ ส่วนมากมีสถานภาพภายในวัดเป็นพระลูกวัด สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก สำเร็จการศึกษาด้านบาลีอยู่ในระหว่างเปรียญธรรม 4-เปรียญธรรม 6 ประโยค และการศึกษาด้านสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

การปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรม พบว่าพระธรรมวิทยากรได้มีการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมการพัฒนาจริยธรรมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านการอบรมสั่งสอนโดยการปลุกจิตสำนึกให้ทุกคนมีความรักต่อกันและกันด้านการอบรมสั่งสอนโดยการปลุกจิตสำนึกให้ทุกคนมีความรู้ที่แท้จริงอยู่ในระดับสูง แต่ด้านการอบรมสั่งสอนโดยการปลุกจิตสำนึกให้ทุกคนอยู่ในความเป็นธรรมชาติได้อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านการสร้างความร่วมมือเพื่อให้เกิดความร่วมมือขึ้นระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียนที่ พระธรรมวิทยากรนำมาใช้ได้แก่การติดต่อสื่อสารและการประสานงาน พบว่า พระธรรมวิทยากรได้นำมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่อยู่ในระดับปานกลาง

สำหรับปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรมของพระธรรมวิทยากร พบว่าพระธรรมวิทยากรประสบกับปัญหาในการปฏิบัติหน้าที่อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งหมดปัญหาอันได้แก่ ปัญหาด้านบุคลากร ด้านเงินทุน ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านวิชาการ ด้านการนิเทศงานและด้านความร่วมมือและประสานงาน

ส่วนแนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรมของพระธรรมวิทยากรนั้น พบว่าพระธรรมวิทยากรมีความคิดเห็นอยู่ในระดับสูงต่อทุกแนวทาง อันได้แก่ การพัฒนาบุคลากร การสนับสนุนจากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนด้านการทรัพยากร การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ การมีผู้เชี่ยวชาญและคณะที่ปรึกษา และการสร้างความร่วมมือและประสานงาน

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่า แผนกพระธรรมวิทยากร ควรร่วมมือกับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กรมการศาสนาและพระสงฆ์ที่ทำงานด้านการเผยแผ่และพัฒนาจริยธรรมทั่วประเทศ เพื่อกำหนดนโยบาย รูปแบบในการพัฒนาจริยธรรมของสงฆ์ให้มีวิธีการปฏิบัติเป็นรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ มิใช่ต่างคนต่างทำเหมือนในปัจจุบันนี้ เพราะการมีนโยบาย แผนงาน รูปแบบ และวิธีการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมของพระสงฆ์เป็นอันเดียวกันจะทำให้การปฏิบัติหน้าที่นั้นทำกันอย่างเป็นเครือข่ายและลดการทำงานซ้ำซ้อน ซึ่งจะทำให้การทำงานของพระสงฆ์ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานใดก็ตามมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การทำวิจัยในครั้งนี้ต่อไปผู้ศึกษาขอแนะนำให้ทำการศึกษาถึงประมาณที่รัฐจัดสรรสนับสนุนช่วยเหลือด้านการพัฒนาจริยธรรม แต่ละปีว่าเพียงพอหรือไม่ เพื่อนำผลการศึกษาเสนอกรมการศาสนา ให้ดำเนินการจัดงบประมาณมาช่วยเหลือด้านการพัฒนาจริยธรรมให้มากขึ้น

วิบูลย์ สิริภัสสรโรทัย (2545, น. 1-2) ศึกษาเรื่อง “การส่งเสริมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์เด็ก” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินกิจกรรมที่ส่งเสริมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์ และเพื่อศึกษาทัศนคติของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อการส่งเสริมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์ รวมถึงศึกษาปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมจริยธรรมที่จัดขึ้นทั้งภายในและภายนอกสถานสงเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรม ความสนใจเกี่ยวกับกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมทั้ง 6 ด้าน คือ ระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันหมั่นเพียร การรู้จักประหยัดอดออม ความอดทน

และความรับผิดชอบ พบว่า กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมทุกกิจกรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้ คือ ด้านระเบียบวินัย ได้แก่ การสอนให้เด็กรู้จักเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ได้แก่ การฝึกให้รู้จักยืมคืนช่วยเหลือทำงานบ้าน ด้านความขยันหมั่นเพียร ได้แก่ การให้คำชมเชยเด็กที่ขยันในการศึกษาเล่าเรียน ด้านการรู้จักประหยัดอดออม ได้แก่ การสั่งสอนให้เด็กเห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ในการด้านความอดทน ได้แก่ การจัดให้เด็กรู้จักเข้าคิว และด้านความรับผิดชอบ ได้แก่ การมอบหมายให้ทำความสะอาดบริเวณบ้าน ส่วนความสนใจเฉพาะด้าน พบว่า ด้านระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญมากที่สุด และการรู้จักประหยัดอดออมพบว่า กลุ่มตัวอย่างไม่ให้ความสำคัญ

ผลการศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการส่งเสริมจริยธรรมซึ่งประกอบด้วย 4 ด้าน คือ ด้านความสำคัญของการส่งเสริมจริยธรรมพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยในระดับมาก คือ จริยธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพ ด้านวิธีการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยในระดับมาก คือ สถานสงเคราะห์ควรมีการประสานความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยในระดับมากกว่า สถานสงเคราะห์ควรให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมการวางแผนส่งเสริมจริยธรรม และประโยชน์ของการส่งเสริมจริยธรรมพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยในระดับมากที่สุด คือ จริยธรรมจะเป็นหลักให้เด็กนำไปปรับใช้ในชีวิตรประจำวันและทัศนคติเกี่ยวกับ ปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมจริยธรรมพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยในระดับปานกลาง และในส่วนของ การวิเคราะห์ค่าความสัมพันธ์พบว่า คุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างด้านเพศ มีความสัมพันธ์กับทัศนคติด้านประโยชน์ของการส่งเสริมจริยธรรมและคุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างด้านระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับทัศนคติด้านวิธีการของการส่งเสริมจริยธรรม

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ สถานสงเคราะห์ควรส่งเสริมจริยธรรมด้านการรู้จักประหยัดอดออม เช่น ควรรณรงค์ประชาสัมพันธ์เรื่องการรู้จักประหยัดอดออม รู้จักเก็บเงินไว้ใช้ตามความจำเป็น และจริยธรรมด้านความรับผิดชอบ เช่น ควรรณรงค์สร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม โดยสร้างความชัดเจนในการส่งเสริมจริยธรรม ซึ่งเริ่มต้นแต่ควรกำหนดนโยบาย แผนงานลงมาถึงระดับการดำเนินงาน ควรบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ ควรมีบุคลากรผู้รับผิดชอบด้านจริยธรรมโดยตรง และควรสนับสนุนงบประมาณเพื่อการส่งเสริมจริยธรรม ตลอดจนควรพัฒนาบุคลากรผู้ปฏิบัติงานให้มีความรู้ ความสามารถ และมีทักษะทางด้านการดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรม

สุทธิ สุพร (2545, น. 1-2) วิจัยเรื่อง “ศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ต่อการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมศูนย์พัฒนาคุณธรรม มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุลวิทยาเขตวังน้อย” ซึ่งผลการศึกษาพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 16-18 ปี กำลังเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีคะแนนเฉลี่ยสะสมอยู่ในระดับ 2.51-3.50 สถานภาพของครอบครัวส่วนใหญ่อยู่ด้วยกัน มีอาชีพค้าขาย มีรายได้ตั้งแต่ 12,001 ปัจจุบันนักเรียนอาศัยอยู่กับบิดามารดา เคยเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมที่ศูนย์ 1-5 ครั้ง นอกจากนี้ ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมอบรมค่ายพุทธบุตร และที่เข้าร่วมโครงการในครั้งนี้เพราะเป็นนโยบายของโรงเรียนให้นักเรียนทุกคนเข้าร่วมโครงการฝึกอบรม ครู/อาจารย์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 41-60 ปี การศึกษาปริญญาตรี สมรสแล้ว มีประสบการณ์ด้านพุทธศาสนาโดยการติดตามข่าวจากสื่อต่างๆ และปัจจุบันทำหน้าที่ครู/อาจารย์ประจำชั้น ความคิดเห็นต่อวิธีการฝึกอบรมผลปรากฏว่านักเรียนและครูอาจารย์เห็นด้วยกับเนื้อหาของหลักสูตรว่ามีความเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน และส่งเสริมให้นักเรียนปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นเป็นอันดับหนึ่ง ปัญหาอุปสรรคในการจัดฝึกอบรมผลปรากฏว่าใช้เวลาฝึกอบรมนานเกินไป ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายวิธีการ/เทคนิคฝึกอบรมและวิทยากร แนวทางแก้ไขปัญหาอุปสรรค ทั้งนักเรียนและครูเสนอแนะว่าควรปรับปรุงในเรื่องสถานที่เป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือ วิธีการนำเสนอเนื้อหาระยะเวลาในการฝึกอบรม วิธีการ เทคนิคการฝึกอบรมและวิธีการฝึกอบรมตามลำดับ

ถนอมศักดิ์ สุกักดี (2546, น. 1-2) ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระธรรมวิทยากรต่อการปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมเยาวชน” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อศึกษาลักษณะการปฏิบัติงาน และปัญหาอุปสรรคของพระธรรมวิทยากรที่ออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามสถานศึกษาต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และวิทยาเขตทั้ง 7 แห่ง เพื่อศึกษาความคิดเห็นของพระธรรมวิทยากรต่อบทบาทการเป็นผู้ปลูกฝัง และพัฒนาคุณธรรมในเยาวชน และเพื่อศึกษาความต้องการการสนับสนุนของพระธรรมวิทยากรในการปฏิบัติหน้าที่

พระธรรมวิทยากรส่วนมาก มีอายุระหว่าง 20-24 ปี บวชมาแล้ว 5-6 ปี สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก ส่วนมากไม่ได้เป็นเปรียญธรรม กำลังศึกษาอยู่ในชั้นศาสนศาสตร์ปีที่ 4 ส่วนมากสอนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีประสบการณ์การสอนในฐานะเป็นพระธรรมวิทยากรต่ำกว่า 1 ปี และส่วนมากเคยเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการสอน ด้านลักษณะการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร โดยภาพรวมพบว่า ลักษณะการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากรทุกด้าน มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง โดยพระธรรมวิทยากรส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมไปปฏิบัติที่บ้านมากที่สุด รองลงมาพระธรรมวิทยากรได้นำสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมา

ประยุกต์ให้เข้ากับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ด้านปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร โดยภาพรวมพบว่า พระธรรมวิทยากรประสบปัญหาและอุปสรรคทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยประสบปัญหาและอุปสรรคด้านไม่ได้รับการยอมรับจากนักเรียนและผู้ปกครองมากที่สุด รองลงมาด้านไม่ได้รับการยอมรับจากสถานศึกษา (ผู้บริหาร) ด้านความคิดเห็นต่อบทบาทด้านต่าง ๆ โดยภาพรวมพบว่า พระธรรมวิทยากรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาททั้ง 4 ด้าน อยู่ในระดับสูง โดยเห็นด้วยกับบทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรม คือ การส่งเสริมให้เยาวชนมีความกตัญญูต่อบุพการีและผู้พระคุณมากที่สุด รองลงมาเห็นด้วยกับบทบาทด้านการพัฒนาคุณธรรม คือ พระธรรมวิทยากรควรประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างต่อเยาวชนด้านความดีและการการสนับสนุน โดยภาพรวมพบว่า พระธรรมวิทยากรมีความต้องการการสนับสนุนทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยพระธรรมวิทยากรต้องการให้เพิ่มงบประมาณอุดหนุนในการปฏิบัติหน้าที่ในถิ่นทุรกันดารมากที่สุด รองลงมาต้องการให้จัดวิทยากรที่มีประสบการณ์และความชำนาญด้านการสอนมาให้การฝึกอบรม

ข้อเสนอแนะของการศึกษาคั้งนี้ ด้านมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยควรกำหนดนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาและปรับปรุงพระธรรมวิทยากรและให้การสนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ ให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ด้านพระธรรมวิทยากรจะต้องมีพัฒนาตนเองให้เข้ากับสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ควรมีความพร้อมอยู่ตลอดเวลาเพื่อรองรับแผนการประกันคุณภาพการศึกษาของรัฐบาล และในฐานะที่พระธรรมวิทยากรเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมให้กับพุทธศาสนิกชนทุกระดับ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนพัฒนาไปสู่ความเป็นบุคคลที่มีคุณภาพทั้งทางกายและจิตใจ จึงควรทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อเยาวชนและประชาชนทั่วไป ด้านสถานศึกษาควรให้ความร่วมมือกับพระธรรมวิทยากรในการร่วมกันจัดกิจกรรมปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมเยาวชน เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสามารถนำพาเยาวชนให้เกิดการเรียนรู้คุณธรรมและเติบโตเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพของประเทศชาติต่อไป

ไพโรพันธ์ วรรณศิริ (2551, น. 1-2) เรื่องกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของนักเรียนปฐมวัยโรงเรียนวัดไผ่ตัน ซึ่งผลการศึกษาพบว่า

ด้านความรับผิดชอบ พบว่า นักเรียนมีความรับผิดชอบหน้าที่หลังจากกลับจากโรงเรียน เช่น ช่วยงานบ้าน ผู้ปกครองมีความพอใจที่นักเรียนได้มาโรงเรียนทุกวัน นักเรียนตั้งใจเรียนกลับมาบ้านทำการบ้านและอ่านหนังสือทบทวน

ด้านความมีระเบียบวินัย พบว่า นักเรียนแต่งกายถูกระเบียบมากขึ้น บ้านเรือนสะอาดจัดเก็บของเป็นระเบียบเรียบร้อย ผู้ปกครองมีเวลาในการอบรมสั่งสอนลูกในช่วงรับประทานอาหารเย็น นักเรียนไหว้ขอบคุณผู้ปกครองที่ให้เงินไปโรงเรียน นักเรียน ขออนุญาตผู้ปกครองก่อนออกจากบ้านไปเล่นกับเพื่อนใกล้บ้าน

ด้านความซื่อสัตย์ สุจริต พบว่า นักเรียนพูดความจริงกับผู้ปกครอง ไม่มีพฤติกรรมการลักขโมย ไม่ให้อายกได้ของคนอื่นที่ไม่ใช่ของตนเอง ไม่ลอกการบ้านจากเพื่อน และพยายามให้นักเรียนรักษาเวลาในการเล่น การเข้านอน การตื่นนอนและการไปโรงเรียนให้ทันการเข้าแถว โดยเฉพาะในวันที่มีการเรียนการสอนจะให้นักเรียนไปและกลับด้วยรถรับ-ส่งนักเรียนเพื่อที่นักเรียนจะได้เดินทางสะดวกและกลับเข้าบ้านตรงตามเวลา

ด้านความประหยัด พบว่า นักเรียนมีเงินเหลือหยอดใส่กระปุก รับประทานอาหารหมดจานเพราะบางครั้งครบ เป็นครอบครัวที่มีรายได้น้อยก็จะซื้ออาหารถูกรับประทานร่วมกัน จึงต้องมีการประหยัด ดูโทรทัศน์ก็จะดูด้วยกัน และไม่ให้อายุโทรทัศน์ดึกมาก และปิดทุกครั้งหลังเลิกใช้ และส่วนใหญ่จะใช้เสื้อผ้าร่วมกันเช่นพี่กับน้อง หรือน้องจะใช้เสื้อผ้าต่อจากพี่ เช่น ชุดนักเรียน ชุดอยู่บ้าน เป็นต้น ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม พบว่า มีข้อเสนอแนะสำหรับโรงเรียนคือควรส่งครูติดตาม เยี่ยมบ้านนักเรียนเป็นระยะ ๆ เพื่อช่วยกันแก้ปัญหา โรงเรียนควรมีการชี้แนะ อบรม สั่งสอน นักเรียนอย่างใกล้ชิดและแก้ไขทันทีที่เกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และเอาใจใส่ในเรื่องอื่น ๆ ที่ยังเป็นปัญหา เช่น ช่วยเหลือด้านการเรียนแก่นักเรียนที่ยังขาดความพร้อม ขึ้นการปรับปรุงผลการประเมินการพัฒนาพฤติกรรมด้านคุณธรรมและจริยธรรม (Action) พบว่ามีข้อเสนอแนะว่าทุกกิจกรรมให้ปฏิบัติต่อเนื่องและให้ขยายการดำเนินงานทั้งโรงเรียน ให้แก้ไขข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนให้เข้มแข็งขึ้น โดยเพิ่มความรู้ ความเข้าใจให้แก่ครูและบุคลากร เช่น ศึกษาดูงาน ให้เพิ่มเติมกิจกรรมการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรม เช่น ยกย่องชมเชยให้รางวัลแก่นักเรียนที่มีความประพฤติดีให้หลากหลายขึ้น จัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมเพิ่มเติมในรูปแบบอื่น ๆ ที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน ได้แก่ กิจกรรมศิลปะ เกมการศึกษา การจัดการเรียนการสอนที่สอดแทรกเพลง เรื่องเล่า เกมการศึกษา หรือสื่ออื่น ๆ ที่น่าสนใจ ส่งเสริมการฝึกปฏิบัติด้านคุณธรรม และจริยธรรมให้แพร่ขยายออกสู่สังคมวงกว้าง ได้แก่ ชุมชน และให้มีการเชิญชวนให้ผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและให้ขยายการดำเนินงานทุกกิจกรรมทั้งโรงเรียน

จากเอกสารประกอบการสำรวจความคิดเห็นเรื่อง “วัดในฝันของวัยรุ่นเชียงใหม่” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ปี 2550 ดังนี้

1. ด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี หมายถึง พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและมีความประพฤติดีงามตามพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้

2. ด้านการเป็นผู้นำทางจิตใจ พระสงฆ์ทำหน้าที่ในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาขัดเกลาจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้มีคุณภาพดีขึ้น เพราะจิตที่พัฒนาแล้วเท่านั้นจึงจะทำให้การพัฒนาภายนอกคือการพัฒนาทางกายหรือวัตถุเป็นไปอย่างถูกต้องพระสงฆ์จึงใช้หลักการของการฝึกสมาธิเข้ามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาพุทธศาสนิกชนให้เกิดการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอกเพื่อให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์

3. ด้านการมีความรู้ความเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์ ในทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นทางโน้มน้าวประชาชนให้เกิดความสนใจเลื่อมใสในคุณค่าแห่งศีลธรรมและพระพุทธศาสนาโดยเผยแผ่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

4. ด้านความชำนาญในการสอนปฏิบัติธรรม เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรมได้ประโยชน์อย่างแท้จริง

5. ด้านการมีอัธยาศัยไมตรีมีเมตตา พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจแล้วยังมีปฏิปทาน่าเลื่อมใสมีความเป็นกันเองตลอดจนมีเมตตาธรรมเป็นอย่างดี

โดยสรุป จากการรวบรวมวรรณกรรมและงานวิจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ ทักษะต่อหลักจริยธรรมของเยาวชนในเรื่อง ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความกตัญญูกตเวที ความซื่อสัตย์ สุจริต ความประหยัด และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ ส่วนใหญ่ส่วนเกี่ยวข้องกับ มีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีการอบรมสั่งสอนจริยธรรม มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา มีความเป็นผู้นำทางจิตใจ และมีความชำนาญในการสอนปฏิบัติธรรม ซึ่งทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความสำคัญต่อทักษะของเยาวชนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนทั้งสิ้นดังนั้นผู้วิจัยจึงได้สรุปและสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

